

Rusya İmparatorluğu Döneminde Türkmenistan'da Tarih Çalışmaları: A. Aliyev Örneği

Tahir Aşirov*

Giriş

Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmen dili, edebiyatı tarihi ve kültürü üzerine farklı yazarlar tarafından değerli çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde Türkmen dili ile ilgili Pavel Polikarpoviç Şimkeviç'in (1856-1900) "Praktičeskoye Rukovodstvo Dlya Oznakomleniya S Nareçiyem Türkmen Zakaspiyskoy Oblasti" (Zakaspiy Bölgesi Türkmenlerinin Dilini Tanımak İçin Kısa-Pratik Kılavuz) (Aşirov, 2021: 133-139), Muhammed Sadykbek Agabekov'un (1865-1944) "Uçebnik Tyurkmenskogo Nareçiya s Prilojeniyem Sbornika Poslovits i Pogovorok Tyurkmen Zakaspiyskoy Oblasti" (Türkmen Zakaspiy Bölgesi'nin Atasözleri ve Deyimleri Derlemesiyle Türkmen Dili Ders Kitabı) (Aşirov, 2022: 25-48) ve İvan Aleksandroviç Belyayev'in (1882-1920) "Grammatika Tyurkmenskogo Yazıkı" (Türkmen Dilinin Dilbilgisi) (Aşirov, 2020: 114-121) adlı eserleri, özgün ve önemli çalışmalardır.

Aynı şekilde bu dönemde Türkmen edebiyatı ve tarihi ile ilgili değerli çalışmalar yayımlanmıştır. Bu konuda 1914-1917 yılları arasında Aşkabat'ta yayımlanan "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" (Ruznâme-yi Maverâ-i Bahr-i Hazar / Hazar Ötesi Yerel Gazete) adlı süreli yayın, bunun birer göstergesidir. Türkmen şairleri başta olmak üzere farklı edebî metinler ve folklor ile ilgili yazılar ve Türkmen tarihi üzerine makaleler görmek mümkündür (Aşirov-Acar, 2021: 372-381). Ayrıca bu dönemde Türkmen tarihi ile ilgili Aşkabat'ta yayımlanan Rusça yazılar da görülebilir (Mihaylov, 1915a: 9-11; Mihaylov, 1915b: 12-18; Zimin, 1916a: 1-16; Zimin, 1916b: 3-6; Ribakov, 1916: 1-2).

I. Tarih Çalışmaları

Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmen dili, edebiyatı, kültürü ve tarihi ile ilgili önemli çalışmalara imza atan yazarlardan biri de Hocalı Molla Mıratberdioğlu'dur (1860-1920). Hocalı Molla 1915 yılında "Gadım Tarih" (Kadim Tarih) adıyla "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" gazetesinde, Türkmen tarihi ile ilgili değerli bir yazı dizisini kaleme almıştır. Hocalı Molla'nın yazısı, gazetenin Rusça içeriğinde, "İz Proşlogo Tyurkmenskoy Jizni" (Geçmiş Türkmen Yaşamından) şeklinde verilmiştir (Mıratberdioğlu, 1915).

Mıratberdioğlu'nun "Gadım Tarih" başlıklı çalışması, Belyayev tarafından 1916 yılında "İz İstoriü Tyurkmen Zakaspiyskoy Oblasti" (Zakaspiy Bölgesi Türkmen Tarihinden) adıyla Rusçaya tercüme edilmiş (Mıratberdioğlu, 1916a: 1-11) ve yazının Arap alfabesindeki orijinali de "Gadım Tarih" başlığıyla neşredilmiştir (Mıratberdioğlu, 1916b: 12-21). Mıratberdioğlu'nun "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" adlı süreli yayında yayımladığı "Gadım Tarih" adlı yazı dizisi, Belyayev'in orijinal neşrinde, yeri şu şekildedir. Gazetede Mıratberdioğlu'nun ilk yazısı (04.09.1915), Belyayev'in neşrinde 12-13

(*) Doç. Dr., Türkmenistan İlimler Akademisi Tarih ve Arkeoloji Enstitüsü. tahirashirov@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9684-0834

sayfaları; ikinci yazısı (08.09.1915), 13-15 sayfaları; üçüncü yazısı (11.09.1915), 15-16 sayfaları; dördüncü yazısı (15.09.1915), 16-18 sayfaları; beşinci yazısı (18.09.1915), 19-20 sayfaları; altıncı yazısı (22.09.1915), 20-22 sayfaları; yedinci yazısı (25.09.1915), 22-23 sayfaları arasında yer almaktadır (Mıratberdiyev, 1916b: 12-23).

II. Aliyev ve Türkmen Tarihi

1906 yılında Türkmenistan'a gelen Mahaçkale doğumlu öğretmen Alişbek Süleymanoğlu Aliyev (1883-1933), Türkmenlerin okullaşması ile ilgili çalışmalar yapan "Kafkasyalı" Türk düşünürlerinden biridir. Türkmenistan'a geldiği günden itibaren eğitim-öğretim ile meşgul olan Aliyev, 6 Şubat 1933 yılında vefat etmiştir. Aliyev Türkmen dili, edebiyatı, tarihi ve sözlüğü üzerine değerli çalışmalara imza atmıştır (Aşırov, 2021: 37-44). Ayrıca Aliyev'in eşi Raisa Nikolayevna Aliyeva da Türkmenistan'da öğretmenlik yapan kadınlardan biridir (Bayrı Mugallımların Yıtlamaları, 1965: 20-25).

Aliyev, 1913 yılında Aşkabat'ta "Muhtasar Rusya Tarihi (Türkmen dilinde)" adıyla Arap alfabesiyle bir kitap neşretmiştir. Kitabın kapağında çeviren ve yayına hazırlayanın Aliyev olduğu şöyle ifade edilmiştir: "Mütercimi ve naşiri A. Aliyev" (Aliyev, 1913). Ayrıca eserin kapağında "Mavera-i Bahri Hazar Türkmenlerinin dilinde yazılıpdır [yazılmıştır]" ibaresi de yer almaktadır (Aliyev, 1913). Bununla birlikte iç kapakta, eserin adı şu şekilde verilmiştir: "Muhtasar Rusya Tarihi (Türkmen dilinde)" (Aliyev, 1913). Eserin sonundaki Rusça kapağında, eserin Rusçadan tercüme edildiği belirtilmiştir. Ayrıca iç kapağında ve Rusça kapağında 1913 yılında Bakü'de Orucovlar Elektrik matbaasında yayımlandığı da kaydedilmiştir (Aliyev, 1913). Aliyev'in eski Slavlardan 1905 yılına kadarki tarihi ele alınarak anlatılan "Muhtasar Rusya Tarihi" adlı eserinin, yeni usûl okullarda Rus-

ya Tarihi'nin ders kitabı olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı şekilde Aliyev'in 1914 yılında Aşkabat'ta "Muhtasar-ı Tarih-i Enbiya" adıyla bir eseri yayımlanmıştır (Aliyev, 1914). Kitabın kapağında yazarın ve yayına hazırlayanın Aliyev olduğu şöyle ifade edilmiştir: "Müellifi ve naşiri A. Aliyev" (Aliyev, 1914). Ancak "Kratkiy Oçerk Svyatşennoy İstorii" başlığıyla yer alan Rusça kapağında 1914 yılında Bakü'de Orucovlar Elektrik matbaasında yayımlandığı kaydedilmiştir. Ayrıca "Maveraü Bahri Hazar Türkmenlerinin dilinde yazıldı" diye kapakta not düşülmüştür. Aliyev kaleme aldığı kısa peygamberler tarihi, Türkmenler arasında "Kısa'sı'l-Enbiya" adıyla klasik şekilde bilinmektedir (Rubgazı, 2004).

Aliyev esere "Mukaddime" başlığıyla bir önsöz kaleme almıştır. Bu önsözde eserde, kitabın yazma gayesini, yazıda faydalandığı yazarları ve kitabın düzenlenmesinde yardımcı olanların isimlerini açıklamaktadır: "Türkistan ülkesi Müslümanları arasında talim ve terbiye için kitaplarının kendi dillerinde olmaması ve özellikle tarih ve şerait açısından kitaplarının olmaması bizi bu kısa/muhtasar "Tarih-i Enbiya" kitabını yazmaya teşvik etti. Bunu yazmakta bizim maksadımız ancak Türkmen kardeşlerimizin çocuklarını kendi şerait ve tarihleri ile tanıştırmaktır. İlim ehli ve kalem sahiplerinden sehiv ve hatamızın af olunmasını rica ediyoruz. Bu kitabı yazan vakitte Efendizade, Kuçerlinskiy ve Efendiyev Bahim cenaplarının telif ettikleri ve Kerimov cenaplarının da kitaplarından faydalandık. Bunlardan başka Kaka medresesinde müderris olan Seyit Cemal İşan Efendi ve Molla Nurmuhammet İşanoğlu Efendi cenapları bu kitabımızın tertip ve ibarelerinde bize gösterdikleri yardım için onlara temiz kalpten teşekkür ediyoruz" (Aliyev, 1914). Aliyev eseri besmele ile başlamakta ve salâvat ile tamamlanmaktadır. Başlıklar şu şekildedir: "Dünyanın Yarattılması: "Adem ve Havva" (1-5), "Kabil ve Habil" (5-6), "Şit (a.s.)" (6-7), "Nuh (a.s.)" (7), "Nuhun Tufa-

nı” (7-8), “Hazreti İdris” (8-10), “Diller ve Kavimler” (10-11), “İbrahim (a.s.)” (11-12), “İbrahim (a.s.) Hicreti (Göçmeği)” (12-13), “İsmail (a.s.)” (13-14), “İshak (a.s.)” (14-15), “İsmail’in Kurban Bolması” (15-16), “Yakup (a.s.)” (16-17), “Yusuf (a.s.)” (17-19), “Yusuf’un Zindanda Bolması” (19), “Yusuf’un Zindandan Koyberilmesi” (19-21), “Yusuf’un İkinci Gezek Doganları Bilen Görüşmesi” (21-23), “Hazreti Yakup (a.s.)’in Mısıra Göçmesi” (23-24), “Hazreti Eyüp (a.s.)” (24-26), “Hazreti Musa (a.s.) Dogulması” (27-28), “Hazreti Musa (a.s.)’in Mısırdan Çıkması” (28), “Musa (a.s.)’in Peygamberliği” (28-29), “Musa bilen Harun’un Firaun Yanına Barmaları” (29-30), “Beni İsrail’in Mısırdan Kaçması” (30), “Tevrat’ın Gelməsi” (31-32), “Beni İsrail’in Kenan’a Barması” (32-33), “Yuşa (a.s.)” (33-34), “Talut” (34-36), “Davut (a.s.)” (36-37), “Süleyman (a.s.)” (37-38), “Hazreti Süleyman Soñ Gelen Peygamberler” (38-40), “Hazreti Yunus (a.s.)” (40-41), “Hazreti Zekeriya (a.s.)” (41-42), “İsa (a.s.)” (43-44), “Hazreti İsa’nın Göge Çekilmesi” (44-45), “Nasara Dininiñ Artması” (45-46), “İslam’dan Öñ Araplar” (47), “Muhammet (a.s.)” (47-48), “Kabe” (48-49), “Muhammet (a.s.)’in Terbiyesi” (49-51), “Muhammet (a.s.)’in Peygamber Bolması” (51-54), “Müşriklerin Bilen Uruşı” (54-56), “Ahırncı Hac ve Muhammet (a.s.)’in Vefatı” (56-57).

Aliyev 1916 yılında Aşkabat’ta “Protokoli Zasedaniy i Soobşeniya Çlenov Zakaspiyskogo Krujka Lyubiteley Arheologii i İstorii Vostoka. (1915-1916)” (Hazar Ötesi Arkeoloji ve Doğu Tarihi İlgilenenler Çevresi Üyelerinin Toplantı Tutanakları ve Haberleri “1915-1916”) adlı yayımlanan eserde, “İz Proşloy Jizni Türkmen” (Türkmenlerin Geçmiş Yaşamından) başlıklı bir yazı kaleme almıştır (Aliyev, 1916: 6-8). Yazar bu yazısında Türkmenlerin tarih ilmi ve bilinci hakkında değerlendirmede bulunmaktadır. Nitekim ilk olarak Türkmenlerin diğer göçebe halklar ile aynı düzlemde olduğu üzerinde durmakta ve bu konuyla ilgili şöyle demektedir: “Tüm gö-

çebe halklar gibi Türkmenler de kendilerinin geçmiş yaşamlarının tarihi ile ilgilenmemişlerdir” (Aliyev, 1916: 6). Aliyev’in Türkmenlerin geçmiş yaşamlarıyla ilgilenmemişler demekte gayesinin ilmî açıdan söylediğini ifade etmek mümkündür. Çünkü Türkmenler geçmiş yaşamları tasvir eden edebî metinlerinin olduğunu ve halk arasında bilindiğini, dönemin süreli yayınlarında olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte Türkmenlerin kahramanlık destanları başta olmak üzere değişik yazılarının olduğu görülebilir (Aşırov, 2020: 183-186). Bu bağlamda Aliyev’in bu ifadesinin genel anlamda tarih usulü bağlamında ele alınan tarihi yazılar olduğu anlaşılabilir. Ayrıca Türkmen tarihi ile ilgili değerli yazıları kaleme alanlardan biri de 1868-1928 yılları arasında yaşamış olan Garaş Hanoğlu Han Yomudski’nin de bu minvalde aynı şeyleri ifade ettiğini görmek mümkündür (Aşırov, 2018: 295-308).

Aliyev Türkmenler tarafından az bilinen Ebu’l-Gazî Bahadır Han’ın “Şecere-i Türkmen” adlı eserinin olduğunu ifade etmektedir. Bununda Türkmenler tarafından az bilindiğini belirtmektedir. Aliyev’in Ebu’l-Gazî Bahadır Han’ın “Şecere-i Türkmen” adlı eseri, Türkmenler arasında kitap olarak az bildiği söylenebilir. Ancak Türkmenlerin şecere bilincinin ise canlı olduğu günümüzde de görülebilir. Bununla birlikte Aliyev, Rus bilgini Aleksandr Nikolayeviç Samoyleviç (1880-1938) tarafından yayına hazırlanan Abdısetdar Kazı’nın (1791-1880) Türkmen aşiretinden olan Tekelerin savaş kıssalarını anlatan “Cenkname” (Abdu-s-Sattar-Kazı, 1914) adlı eserinin Türkmenler tarafından bilinmediğini ifade etmektedir (Aliyev, 1916: 6). Aliyev bu eser ile ilgili yazıya da dikkat çekmektedir. Bu yazının 1915 yılında Aşkabat’ta yayımlanan süreli yayın olan “Ashabad” gazetesinde olduğunu belirtmiştir (Aliyev, 1916: 6). Söz konusu gazetede, 1 Şubat 1915 yılında “Kniga Rasskazov o Bitv Turkestantsev” adıyla eseri tanıtıcı bir yazı kaleme almıştır.

Aynı şekilde Aliyev Türkmen tarihi ile ilgili söz konusu eserleri zikrettikten sonra Türkmen tarihinden anlatılar bulunduğunu şu şekilde dile getirmektedir: “Türkmenler arasında geçmişin tarihi sadece anlatılarda yaşamaktadır” (Aliyev, 1916: 6). Aliyev bir yazıya dökülen Türkmen tarih yazılarının olmadığından ziyade tarih metodolojisi ile kaleme alınan bir eserin bulunmadığını ifade etmeye çalıştığı görülebilir. Nitekim söz konusu anlatıların “Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta” adlı gazetede yayımlandığını ve yayımlanmaya devam ettiğini belirtmektedir. Buna örnek olarak 1915 yılında “Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta” adlı süreli yayında yayımlanan makalede geçen “Türkmenler, İslam’ın öğretilerini ilk kabul eden Türk boylarıdır” ifadesine yer vermektedir (Aliyev, 1916: 6). Bu yazı gazetenin 19 Mayıs 1915 yılında yayımlanan sayısında, Mâneli Seyitmâmmet İşan Durdı İşanoğlu’nun “Teke Kavmi” adıyla yer almaktadır (İşanoğlu, 1915). Aliyev, İşanoğlu’nun makalesinden Abbâsîlerin birliklerinde Türkmenler olduğuna dikkat çekmektedir (Aliyev, 1916: 6).

Aliyev yazısında Türkmen kelimesiyle ilgili Salır Gazan’a dayandırarak önemli bilgi vermektedir. Türkmen sözcüğünün “Türk” ve “men” olmak üzere iki kelimedenden oluştuğunu ve “Ben Türk” anlamını taşıdığını ifade etmektedir. Bunu da Salır Gazan’a dayandırmaktadır. Nitekim Salır Gazan bir gün ava çıkmış, avda karşısına başka bir boydan bir grup atıyla karşılaştığında, onlara “Sen kim?” sorusu üzerine Salır Gazan “Ben Türk” anlamında “Türk-men” olduklarını ifade etmiştir. Bundan sonra Türkmen adının ortaya çıktığını belirtmektedir (Aliyev, 1916: 6). Ahmet Bekmıradov 1989 yılında “Gadımi Kıssalar - Müdimi Kıssalar” adıyla yayına hazırladığı yazısında Aliyev’in Salır Gazan anlatısına yer vermekte ve değerlendirmektedir (Bekmıradov, 1992: 5-27). Ayrıca 1885-1931 yılları arasında yaşamış olan Türkmen düşünürü Abdulhekim Gulmuhammedov tarafından 1927 yılında yayına hazırlanan “Sayad

ile Hemra” adlı eserin girişinde, Salır Bey’in “Sen kim?” sorusuna büyük bir kıvanç ile “Türkmen” dediğini ifade etmekte ve bu konuyu ele almaktadır (Sayad ile Hemra, 1927: IV). Bu bağlamda Mahmûd bin Hüseyîn bin Muhammed el-Kâşgar’ın “Dîvânü Lugâti’t-Türk” adlı eserinde, Türkmen kelimesiyle ilgili “Türk mânând “Bunlar Türk’e benziyor” ifadesi, bu konuyla ilgili ayrı bir değer olduğu ortaya çıkmaktadır (Kâşgarlı, 2014: 608). Aynı şekilde Birunî “Kitabu’l-Cemâhir” adlı eserinde Türkmen kelimesiyle ilgili şöyle demektedir: “Bir Oğuz Müslüman olunca “Türkmen oldu” dediler. Müslümanlar bu sözle Oğuz’un artık kendilerinden biri olduğunu ifade ettiler. Türkmen “Türk’e benzer” demektir” (Birunî, 1937: 205). Bu konuyla ilgili Faruk Sümer’in “Oğuzlar (Türkmenler) adlı eseri önemlidir (Sümer, 1999).

Aliyev’in yazısında faydalandığı İşanoğlu makalesinde, Türkmenlerin yurtlarına sığmadığından dolayı bazılarının İran’a ve bazılarının Türkiye’nin Anadolu bölgesine ve bazılarının ise diğer memleketlere gittiğini ifade etmektedir (İşanoğlu, 1915). Ancak Aliyev “Moğollardan kaçan” Türkmenlerin söz konusu memleketlere yerleştiğini belirtmekte ve “diğer memleketleri” ifadesini de Türkistan ve Kafkasya şeklinde açıklamaktadır (Aliyev, 1916: 6). Ayrıca İşanoğlu ve Aliyev de Teke kabilesinin Ahal ilini vatan edindiklerini belirtmektedir.

Aliyev, Durdı İşanoğlu’nun 1915 yılında kaleme aldığı “Teke Kavmi” adlı tarihî yazısından yararlandığını görmek mümkündür. Türkmenlerin Teke kabilesinin tarihinden Durdı İşanoğlu’na dayanarak önemli bilgiler verdiği görülmektedir (Aliyev, 1916: 6-7). Türkmen liderlerinden Nurberdi Han ve Çopan Bahadır’ın isimlerini ayrıca zikretmekte ve 1915 yılında “Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta” adlı süreli yayında “Nurberdi Han” adıyla yayımlanan yazıya atıf yapmaktadır (Aliyev, 1916: 6-7). Nurberdi Han ile ilgili “Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta” adlı süreli yayında “Nurberdi Han” başlığıyla yazılar

görmek mümkündür. 20 ve 24 Kasım 1915 yılında yayımlanan yazılarda Nurberdi Han'ın hayatı ve mücadelesi konu edilmektedir (Nurberdi Han, 1915). Bu yazıların altında ise Türkmen şairi XIX. yüzyılın son görkemli temsilcisi olan Türkmen şairi Öveztagan Kätibî'nin (1803-1881) muhammesi şeklinde bir şiiri yer almaktadır (Katibî, 1915).

Aliyev, Durdı İşanoğlu'nun yazısının esasında kadim medeniyetin merkezi olan Änev hakkında bilgi vermektedir (Aliyev, 1916: 7-8). Bunu "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" adlı gazetede, Molladurdı Mätäcioğlu tarafından 24 Aralık 1915 yılında "Änev" başlığıyla yayımlanan yazıya atıf yapılmaktadır (Mätäcioğlu, 1915). Ayrıca konuyla ilgili Äneveli bir kadın tarafından kaleme alınan ve 27 Mart 1915 yılında "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" adlı gazetede, "Heley Gazalı" (Kadın Şiiri) adıyla yayımlanan bir şiir de bulunmaktadır (Heley Gazalı, 1915). Bu konuyla ilgili Govşut Han'ın lider seçildiğini dikkat çekmekte, onun ve doğduğu mekan olan Govşut hakkında dipnotta bilgi vermektedir (Aliyev, 1916: 8).

Aliyev yazısını Türkmenlerin Rusya İmparatorluğu'nun işgaline kadar bu şekilde hayat sürdüklerini belirtmektedir. Ayrıca Aliyev bu konuda, dönemin süreli yayınlarından biri olan "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" başlıklı gazetede, "Türkmenlerin Ruslar gelmeden önce nasıl yaşadıkları hakkında" başlığıyla yazıların yer aldığını belirtmektedir (Aliyev, 1916: 8). Aliyev dipnotta Miratberdioğlu'nun 1915 yılında "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" adlı gazetede yayımlanan "Gadım Tarih" isimli yazı dizisini özellikle belirtmektedir (Aliyev, 1916: 8). Aliyev yazısı, Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmen tarihi ile ilgili önemli değerlendirmeler içeren yazılardan biri olduğu görülebilir.

Sonuç

Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmen dili, edebiyatı tarihi ve kültürü üzerine

farklı yazarlar tarafından değerli çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemde "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" adıyla yayımlanan süreli yayın Türkmen tarihi ile ilgili yazıların ayrı bir yeri olmuştur. Bu dönemde farklı yayınlarda Türkmen tarihi üzerine yazılar kaleme alan yazarlar bulunmaktadır. Bunlardan biri de yazar Alişbek Aliyev'dir. Aliyev'in "Türkmenlerin Geçmiş Yaşamından" adlı Türkmen tarihi üzerine yazısı, Durdı İşanoğlu'nun 1915 yılında "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" adlı gazetede "Teke Kavmi" başlıklı makalesi başta olmak üzere söz konusu gazetede yayımlanan makaleleri değerlendirmesi olduğunu görmek mümkündür. Aynı şekilde bu yazının Rusya İmparatorluğu döneminde Türkmen tarih yazıcılığı ve anlayışının tarihsel sürecin tezahürü olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Abdu-s-Sattar-Kazi, Kniga Rasskazov o Bitvah Tekintev, haz. A. N. Samoyloviç, SP. 1914.

Aliyev, A. (1913). Muhtasar Rusya Tarihi. Aşkabat/Bakü: Orucovlar Elektrik matbaası.

Aliyev, A. (1914). Muhtarası Tarih-i Enbiya. Aşkabat: Orucov Kardeşler Matbaası.

Aliyev, A. (1916). "İz Proşloy Jizni Türkmen". Protokol Zasedaniy i Soobtşeniya Çlenov Zakaspiyskogo Krujka Lyubiteley Arheologii i İstoriü Vostoka. (1915-1916). Aşkabat. 2: 6-8.

Aşirov, T. (2018). "Sovyet İhtilali Üzerine Çalışmalar: Garaş Han Oğlu Yomudskiy Örneği". 100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası Ankara 25-27 Ekim 2017. Ankara: Hacettepe Üniversitesi. 295-308.

Aşirov, T. (2020). Türkmen Basın ve Düşünce Tarihinde Türkmen İli Dergisi (1922-1924). Erzurum: Fenomen Yayıncılık.

Aşirov, T. (2021). "Şimkeviç, P. (1899). Praktičeskoye Rukovodstvo Dlya Oznakomleniya S Nareçiyem Türkmen Zakaspiyskoy Oblasti. Aşkabat: Tipografiya K. M. Fedorova. 168 S.", Milli Kültür Araştırmaları Dergisi, 5 (2): 133-139.

Aşirov, T. (2021). "Türkmenistan'da Usül-i Cedid Okullarının Yapılandırılmasında Alişbek Aliyev'in Yeri Ve Önemi". Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi. 5 (1), 37-44.

- Aşirov, T. (2022). "Rusya İmparatorluğu Döneminde Türkmen Dilinin Öğretmi Bağlamında S. Agabekov'un "Uçebnik Tyurkmenskogo Nareçiya" Adlı Eseri". Edebiyat Dilbilim Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Dergisi, (1): 25-48.
- Aşirov, T.-Acar, S. (2021). "Türkmen Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak "Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta" Gazetesinin Değeri", Türk Dünyası Edebiyatı, s. 372-381, İstanbul: İhlamur Kitap.
- Bayrı Mugallımları Yatlamaları, (1965). ed. M. Annagurdov, Aşkabat: Türkmenistan Neşriyatı.
- Bekmıradov, A. (1992). "Gadımı Kissalar - Müdimi Kissalar". Edebi Miras- Ebedi Miras (Makalalar Yığındısı). Aşkabat: Türkmenistan.
- Birunî. (1937). Kitabu'l-Cemâhir. Hadar-Âbad.
- Heley Gazalı. (1915). Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta.
- İşanoğlu, S.İ.D. (1915). "Teke Kavmi". Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta.
- Kâşgarlı, M. (2014). Divânu Lugâti't-Türk: Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin. haz. A. B. Ercilasun, Z. Akkoyunlu. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kâtibî. (1915). "Nurberdi Han". Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta.
- Mâtäcioğlu, M. (1914). "Änev". Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta.
- Mıratberdioğlu, H.M. (1915). "Gadım Tarih". Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta. I. 04.09.1915; II. 08.09.1915; III. 11.09.1915; IV. 15.09.1915; V. 18.09.1915; VI. 22.09.1915; VII. 25.09.1915.
- Mıratberdioğlu, H.M. (1916a). "İz İstorii Türkmen Zakaspiysloy Oblasti". çev. İ.A.Belyayev. Protokolü Zasedaniy i Soobtşeniya Çlenov Zakaspiyskogo Krujka Lyubiteley Arheologii i İstorii Vostoka. (1915-1916). Aşkabat. 2: 1-11.
- Mıratberdioğlu, H.M. (1916b). "Gadım Tarih". Protokolü Zasedaniy i Soobtşeniya Çlenov Zakaspiyskogo Krujka Lyubiteley Arheologii i İstorii Vostoka. (1915-1916). Aşkabat. 2: 12-23.
- Mihaylov. Ö. (1915a). "Skazaniye o Zavoyevanii Tekintsami Ahala". Protokolü Zasedaniy i Soobtşeniya Çlenov Zakaspiyskogo Krujka Lyubiteley Arheologii i İstorii Vostoka. (1914-1915). Aşkabat. 1: 9-11.
- Mihaylov. Ö. (1915b). "Drevniya Kladbitşa po Sumbaru i Çandıryu". Protokolü Zasedaniy i Soobtşeniya Çlenov Zakaspiyskogo Krujka Lyubiteley Arheologii i İstorii Vostoka. (1914-1915). Aşkabat. 1: 12-18.
- Nurberdi Han. (1915). Zakaspiyskaya Tuzemnaya Gazeta.
- Rabguzı, N. (2004). Kısası Rabguzı (Kısasıl Enbiya). haz. A. Sarıyev. Aşkabat: Miras.
- Rıbakov. İ. (1916). "Razvalıkı Kreposti "Kyuren-Kala". Protokolü Zasedaniy i Soobtşeniya Çlenov Zakaspiyskogo Krujka Lyubiteley Arheologii i İstorii Vostoka. (1915-1916). Aşkabat. 2: 1-2.
- Sayad İle Hemra. (1927). haz. A. Gulmuhammedov. Aşkabat: Türkmenistan Devlet Neşriyatı.
- Sümer, F. (1999). Oğuzlar (Türkmenler). 5. Baskı. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Zimin. L. (1916a). "Kala-i-Dabus". Protokolü Zasedaniy i Soobtşeniya Çlenov Zakaspiyskogo Krujka Lyubiteley Arheologii i İstorii Vostoka. (1915-1916). Aşkabat. 2: 1-16.
- Zimin. L. (1916b). "Deystviya Emirzade Omar-Şeyha, Sına Timura v Kaşgare, Fergana i Mongoli". Protokolü Zasedaniy i Soobtşeniya Çlenov Zakaspiyskogo Krujka Lyubiteley Arheologii i İstorii Vostoka. (1915-1916). Aşkabat. 2: 3-6.